

**ՀՀ ԳԱԱ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ, ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԻԳՐԱՆԻ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

**ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՓՈՐՁ (ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

**ԻԲ 00.01-«Սոցիոլոգիական հետազոտությունների մեթոդաբանություն, տեսություններ,
սոցիալական տեխնոլոգիաներ և գործընթացներ» մասնագիտությամբ սոցիոլոգիական
գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության**

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2026

**Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտում**

Գիտական ղեկավար՝

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, սոց. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ.Ա. Պողոսյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

պատմ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ
Մ.Վ. Գալստյան

սոց. գիտ. թեկնածու, դոցենտ
Ն.Ա. Մելքոնյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

Խ. Աբովյանի անվան
Հայկական պետական մանկ. համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը տեղի կունենա 2026 թվականի մայիսի 29-ին,
ժամը 14 : 30-ին, Երևանի պետական համալսարանում գործող՝ ՀՀ ԲՈԿ 013
մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Մասնագիտական խորհրդի հասցեն՝ 0025, Երևան, Աբովյան 52 ա, ԵՊՀ:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի
գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքվել է 2026 թվականի ապրիլի 18-ին:

**Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար**

փիլ. գիտ., թեկնածու, դոցենտ
Ա.Լ. Ղարազուլյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Արդի ժամանակաշրջանում Հայաստանի Հանրապետության բնակչության արտաքին աշխատանքային միգրացիան հանդիսանում է երկրի սոցիալ-տնտեսական, ժողովրդագրական և մշակութային համակարգերի վրա ազդող առանցքային գործոններից մեկը: Միգրացիոն գործընթացների հանրային աճող նշանակությունը պահանջում է դրանց համակարգային և տեսամեթոդաբանական խորքային իմաստավորում, ինչպես նաև քանակական ու որակական փոփոխությունների օրինաչափությունների բացահայտում:

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է հետևյալ հիմնարար գործոններով.

- ✓ **Մարդկային կապիտալի և երիտասարդության դերը.** Երիտասարդները, հանդիսանալով առավել շարժունակ սոցիալական խումբ, կազմում են տարեկան աշխատանքային միգրացիոն հոսքերի հիմնական մասը: Նրանց մասնագիտական և սոցիալական կայացումը միգրացիոն փորձառության համատեքստում դիտարկվում է որպես երկակի գործընթաց. մի կողմից այն հնարավորություն է ընձեռում զարգացնել հմտություններն ու ապահովել բարեկեցություն, մյուս կողմից՝ հանգեցնում է «ուղեղների արտահոսքի» և որակյալ աշխատանքային ռեսուրսների կորստի:
- ✓ **Ժողովրդագրական և անվտանգային սպառնալիքները.** Վերջին տարիներին ՀՀ-ից երիտասարդների տարերային արտագաղթն ու ոչ օրինական միգրացիայի աճող տեմպերը լուրջ վտանգ են ներկայացնում ազգային անվտանգությանը: Հատկապես մտահոգիչ է սահմանամերձ բնակավայրերից, մասնավորապես՝ Շիրակի մարզից բնակչության աննախադեպ արտահոսքը, որը խաթարում է տարածքային համաչափ զարգացումը և վատթարացնում ժողովրդագրական պատկերը:
- ✓ **Սոցիոլոգիական համակողմանի ուսումնասիրության պահանջը.** Չնայած ոլորտում առկա ուսումնասիրություններին, դրանց զգալի մասն ունի զուտ տնտեսագիտական ուղղվածություն: Առկա է գիտական անհրաժեշտություն՝ վեր հանելու միգրացիայի պատճառահետևանքային ամբողջական պատկերը՝ կիրառելով սոցիոլոգիական լայն գիտական գործիքակազմ (քանակական հարցումներ, ֆոկուս-խմբային քննարկումներ, կոռելացիոն-ռեգրեսիոն վերլուծություններ):
- ✓ **Քաղաքական և ինտեգրացիոն խնդիրները.** Հետազոտության արդիականությունը շեշտվում է նաև ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության հստակեցման, աշխատանքային միգրանտների սոցիալական պաշտպանվածության և ռեադմիսիայի (հետընդունման) ենթարկված անձանց վերասոցիալականացման խնդիրների լուծման հրամայականով:

Այսպիսով, աշխատանքային միգրացիայի՝ որպես երիտասարդների մասնագիտական և սոցիալական կայացման փորձի հետազոտումը (Շիրակի մարզի օրինակով) թույլ է տալիս ոչ միայն գնահատել ներկա իրավիճակը, այլև մշակել գիտականորեն հիմնավորված ուղեցույցներ պետական և հասարակական

կառույցների համար՝ միգրացիոն քաղաքականության արդյունավետ պլանավորման նպատակով:

- ✓ **Հետազոտության օբյեկտը.** ՀՀ Շիրակի մարզի երիտասարդ քաղաքացիներն են, ովքեր վերջին տարիներին աշխատանք որոնելու նպատակով մեկնել են հանրապետությունից:
- ✓ **Հետազոտության առարկան.** Երիտասարդների աշխատանքային միգրացիան խթանող սոցիալ-տնտեսական գործոններն են (գրադվաճություն, ընտանիքի դինամիկա, կրթական մակարդակ, կառավարության միգրացիոն քաղաքականություն), ինչպես նաև դրա արդյունքում տեղի ունեցող կրթական ու սոցիալական փոխակերպումները:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության նպատակն է՝ համակարգային սոցիոլոգիական վերլուծության ենթարկել աշխատանքային միգրացիայի ազդեցությունը երիտասարդության սոցիալ-մասնագիտական տրանսֆորմացիաների վրա և բացահայտել միգրացիոն փորձառության դերը Շիրակի մարզի երիտասարդների ինքնահաստատման ու կայացման գործընթացում:

Այս նպատակի իրագործումը ենթադրում է հետևյալ **գիտական խնդիրների** լուծումը.

- ✓ **Տեսական և մեթոդաբանական հիմքերի վերլուծություն.** Ուսումնասիրել երիտասարդների աշխատանքային միգրացիային առնչվող արդի գիտական տեսակետները, հայեցակարգերն ու հիմնախնդիրները:
- ✓ **Էության և դրսևորումների բացահայտում.** Վեր հանել երիտասարդների միջազգային միգրացիայի սոցիոլոգիական էությունը, տեսակները և դրսևորման յուրահատուկ ձևերը:
- ✓ **Սոցիալ-ժողովրդագրական բնութագրում.** Հետազոտել երիտասարդ աշխատանքային միգրանտների սոցիալ-ժողովրդագրական հատկանիշները և գնահատել առկա աշխարհաքաղաքական ու անվտանգային իրավիճակի ազդեցությունը այդ խմբերի ձևավորման վրա:
- ✓ **Գործոնային վերլուծություն.** Բացահայտել երիտասարդների աշխատանքային միգրացիայի դրդապատճառները և միգրացիոն վարքագծի ձևավորման վրա ազդող սոցիալական ու տնտեսական գործոնները:
- ✓ **Ազդեցության գնահատում.** Ուսումնասիրել միգրացիոն հոսքերի հետևանքով առաջացող շփումների ազդեցությունը երիտասարդների ինքնության և ընտանիքի ավանդական մոդելի փոփոխությունների վրա:
- ✓ **Դինամիկայի և հետևանքների ուսումնասիրություն.** Վերլուծել 2021-2024 թթ. արտաքին միգրացիոն տեղաշարժերի պատճառները և երիտասարդների աշխատանքային միգրացիայի սոցիալ-մշակութային ու ժողովրդագրական հետևանքները:
- ✓ **Քաղաքականության բարելավում.** Մշակել ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության բարելավման առաջարկներ և միջազգային ինտեգրման զարգացման գիտականորեն հիմնավորված հեռանկարներ:

Թեմայի տեսական հիմքերն ու գիտական մշակվածության աստիճանը:

Աշխատուժի՝ որպես արտադրության կարևորագույն գործոնի միգրացիայի հիմնախնդիրը մշտապես գտնվել է սոցիոլոգիական և տնտեսագիտական մտքի կենտրոնում: Ատենախոսության շրջանակներում տեսական և գիտապրակտիկ գրականության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ չնայած միգրացիայի վերաբերյալ գրականության շոշափելի աճին, միգրացիայի սոցիոլոգիական տեսությունը դեռևս լրացուցիչ հետազոտման կարիք ունի:

Հետազոտության տեսական հիմքերը խարսխված են դասական և արդի հայեցակարգերի վրա.

- ✓ **Դասական տեսություններ.** Աշխատանքային ռեսուրսների տեղաշարժը՝ որպես առաջարկի և պահանջարկի կարգավորման միջոց, դիտարկվել է Ա. Սմիթի և Դ. Ռիկարդոյի դասական աշխատություններում:
- ✓ **Նեոկլասիկական և մարդկային կապիտալի տեսություններ.** Միգրացիան՝ որպես անհատի ռացիոնալ որոշում և մարդկային կապիտալում ներդրում, հիմնավորվել է Ջ. Հիքսի, Գ. Բեկերի և Լ. Սյաստադի կողմից:
- ✓ **Սոցիոլոգիական հայեցակարգեր.** Կիրառվել է Ռ. Մերթոնի կառուցվածքային-գործառական վերլուծությունը, որտեղ միգրացիան դիտարկվում է որպես սոցիալական համակարգի հարմարման մեխանիզմ: Հաշվի են առնվել նաև Ի. Վալերշտայնի «համաշխարհային համակարգերի» տեսությունը և դեպրիվացիայի հայեցակարգը:

Գիտական մշակվածության աստիճանը. Հետազոտության հիմնախնդրի բազմաշերտությունը պայմանավորել է շուրջ **300 միավոր** մասնագիտական գրականության, գիտական հոդվածների և մեթոդական մշակումների ներգրավումը: Ուսումնասիրված աղբյուրները կարելի է դասակարգել հետևյալ հիմնական խմբերի.

1. Միգրացիայի դասական և ժամանակակից տեսական հայեցակարգեր. Միգրացիոն հոսքերի օրինաչափությունների և դրդապատճառների հիմնարար հետազոտման գործում առանցքային նշանակություն են ունեցել **Է. Ռավենշտեյնի** (միգրացիայի օրենքներ), **Է. Լիի** (արտամղման և ձգման գործոններ), **Մ. Տոդարոյի** (տնտեսական սպասումների մոդել) և **Ջ. Հարիսի** աշխատությունները: Աշխատանքային միգրացիայի սոցիոլոգիական ընկալման համար կարևորվել են **Մ. Պիորեի** (աշխատաշուկայի սեզմենտավորում), **Օ. Ստարկի** և **Է. Թեյլորի** (միգրացիայի նոր տնտեսագիտություն) հայեցակարգերը, որտեղ շեշտադրվում է տնային տնտեսությունների դերը որոշումների կայացման հարցում:

2. Ռուսական գիտական դպրոցի ներդրումը. Հետխորհրդային տարածաշրջանի միգրացիոն առանձնահատկությունների, բնակչության տեղաշարժի սոցիալ-ժողովրդագրական հետևանքների և դասակարգման մեթոդաբանության հարցերում ուղենշային են եղել **Լ. Ռիբակովսկու, Վ. Իոնցևի, Մ. Դենիսենկոյի, Ս. Մետելյովի, Ժ. Զայոնչկովսկայայի** և **Ն. Մկրտչյանի** հետազոտությունները: Նրանց աշխատություններն օգնել են բացահայտել աշխատանքային միգրացիայի կառուցվածքային փոփոխությունները եվրասիական տնտեսական տարածքում:

3. Երիտասարդության սոցիոլոգիայի և սոցիալականացման հարցեր. Երիտասարդության՝ որպես առանձնահատուկ սոցիալական խմբի կայացման և միգրացիոն վարքագծի ձևավորման տեսական հիմքերը քննարկվել են **Ի. Կոնի, Վ. Լիսովսկու, Յու. Զուբոկի** և **Վ. Զուպրովի** աշխատություններում: Սոցիալական կապիտալի և սոցիալականացման մեխանիզմների վերլուծության համատեքստում հենվել ենք **Պ. Բուրդյոյի, Ջ. Քոուլմենի** և **Է. Գիդենսի** հիմնարար դրույթների վրա:

4. Հայաստանյան հետազոտական դաշտը և տեղական առանձնահատկությունները. ՀՀ-ում միգրացիոն գործընթացների սոցիոլոգիական վերլուծության, արժեքային համակարգի փոփոխության և ազգային անվտանգության հիմնախնդիրների ուսումնասիրման գործում զգալի ներդրում ունեն **Գ. Պողոսյանը, Ս. Մանուկյանը, Յու. Գասպարյանը, Վ. Խոջաբեկյանը, Լ. Հարությունյանը, Մ. Գալստյանը** և **Ա. Եգանյանը:** Շիրակի մարզի սոցիալ-տնտեսական վիճակի և տեղային միգրացիոն պատկերի վերլուծության համար հիմք են հանդիսացել հայ գիտնականների և ՀՀ վիճակագրական ծառայությունների տվյալները:

5. Միջազգային կազմակերպությունների զեկույցներ և փաստաթղթեր. Հետազոտության համար փաստական հարուստ նյութ են ապահովել **Միգրացիայի միջազգային կազմակերպության (IOM), Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ILO), Եվրոստատի** տարեկան զեկույցները, որոնք հնարավորություն են տվել իրականացնելու համեմատական վերլուծություն:

Չնայած նշված գիտնականների կողմից կատարված ահռելի աշխատանքին՝ երիտասարդների աշխատանքային միգրացիան՝ որպես **սոցիալ-մասնագիտական կայացման կոնկրետ փորձառություն**, առանձնապես Շիրակի մարզի կտրվածքով, դեռևս չի ստացել համակարգված սոցիոլոգիական վերլուծություն: Սույն ատենախոսությունը փորձ է անում լրացնել այդ բացը՝ համադրելով տեսական ընդհանրացումները էմպիրիկ տվյալների հետ:

Ամփոփելով տեսական հիմքերի վերլուծությունը՝ կարող ենք փաստել, որ սույն ատենախոսությունը հավակնում է լրացնելու առկա գիտական բացը՝ առաջադրելով միգրացիոն գործընթացների ընկալման **պարադիգմալ փոփոխություն**: Հենվելով վերոշարադրյալ գիտական տեսական բազայի վրա՝ հետազոտությունն իրականացնում է անցում միգրացիայի՝ զուտ տնտեսագիտական-վիճակագրական մեկնաբանությունից դեպի դրա **սոցիոկենտրոն և անդրազգային (transnational)** իմաստավորմանը:

Այս մոտեցումը հիմնավորվում է հետևյալ գիտական ապացույցներով.

- ✓ **Միգրացիան որպես «սոցիալական լաբորատորիա».** Ի տարբերություն ավանդական մոտեցումների, որոնք միգրացիան դիտարկում են բացառապես որպես աշխատուժի վերաբաշխման մեխանիզմ (push-pull factors), սույն աշխատանքում այն ներկայացվում է որպես երիտասարդի անհատականության ձևավորման **կենսական և սոցիալական փորձառություն**: Այն դիտարկվում է որպես մի միջավայր, որտեղ տեղի է ունենում

սոցիալականացման նոր փուլ՝ «մշակութային դիֆուզիայի» և արժեքային վերակողմնորոշման պայմաններում:

- ✓ **Մասնագիտական կայացման բազմաչափություն.** Ապացուցվում է, որ միգրացիոն փորձը երիտասարդների համար ոչ միայն եկամտի աղբյուր է, այլև «սոցիալական կապիտալի» (ըստ Պ. Բուրդյոյի) կուտակման միջոց: Միջազգային աշխատաշուկայում ձեռք բերված աշխատանքային կոմպետենցիաները, լեզվական հմտությունները և աշխատանքային էթիկայի նոր նորմերը վերափոխում են երիտասարդի մասնագիտական ինքնագիտակցությունը՝ ստեղծելով մրցակցային առավելություններ թե՛ արտաքին, թե՛ ներքին շուկաներում:
- ✓ **Սոցիալական ստատուսի տրանսֆորմացիա.** Հետազոտությունը հիմնավորում է, որ աշխատանքային միգրացիան Շիրակի մարզի երիտասարդության համար հանդիսանում է սոցիալական շարժունակության յուրահատուկ միջոց: Այն թույլ է տալիս հաղթահարել տեղային «սոցիալական փակուղիները» և ձևավորել նոր սոցիալական կարգավիճակ, որը հիմնված է ոչ թե ժառանգական, այլ ձեռքբերովի (achieved) գործոնների վրա:
- ✓ **Կառուցվածքային-ֆունկցիոնալ անալոզիա.** Գիտականորեն ապացուցվում է, որ միգրացիոն վարքագիծը հանդիսանում է երիտասարդի պատասխան ռեակցիան հասարակական կառուցվածքային անոմիային: Հետևաբար, միգրացիան սոցիոլոգիական տեսանկյունից սահմանվում է որպես **ադապտիվ ստրատեգիա**, որն ուղղված է անձի սոցիալականացման ճգնաժամի հաղթահարմանը և ինքնահաստատմանը:

Այսպիսով, աշխատանքային միգրացիան սույն հետազոտության մեջ դուրս է բերվում նեղ տնտեսագիտական շրջանակներից և սահմանվում է որպես **երիտասարդության սոցիալ-մասնագիտական սուբյեկտայնության** ձևավորման բարդ, բազմաշերտ և դինամիկ գործընթաց, որն անմիջականորեն ազդում է հասարակության սոցիալական կառուցվածքի որակական փոփոխության վրա:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքերը: Հետազոտության մեթոդաբանական հենքը կառուցված է **միջգիտակարգային մոտեցման** վրա՝ կիրառելով որակական և քանակական տվյալների համադրման **տրիանգուլյացիոն սկզբունքը:** Սա թույլ է տվել հաղթահարել մեկուսացված մեթոդների սահմանափակումները և ապահովել ստացված արդյունքների ներքին ու արտաքին վալիդությունը (validity):

1. Տեսական մեթոդաբանական հայեցակարգեր

- ✓ **Համակարգային-կառուցվածքային վերլուծություն.** Միգրացիան դիտարկվում է որպես բարդ սոցիալական համակարգի գործառնության արդյունք, որտեղ անհատական վարքագիծը փոխկապակցված է մակրոսոցիալական կառուցվածքների (աշխատաշուկա, պետական քաղաքականություն) և միկրոսոցիալական միջավայրի (ընտանիք, համայնք) հետ:
- ✓ **Ռացիոնալ ընտրության և մարդկային կապիտալի տեսություններ.** Որպես մեթոդաբանական հիմք ընդունվել են **Մ. Տոդարոյի** և **Ջ. Հարիսի** մոդելները՝ միգրացիան որպես սպասվող եկամտի առավելարկման (maximization) գործընթաց սահմանելու համար, ինչպես նաև **Օ. Ստարկի** «միգրացիայի նոր

տնտեսագիտության» դրույթները, որոնք թույլ են տալիս վերլուծել միգրացիոն որոշումը տնային տնտեսության մակարդակում:

- ✓ **Միգրացիայի օրենքների կիրառում. Է. Ռավենշտեյնի** դասական սկզբունքները հարմարեցվել են արդի հայաստանյան իրականությանը՝ բացահայտելու համար հեռավորության, կենտրոնաձիգ ուժերի և միգրացիոն հոսքերի «աստիճանականության» օրինաչափությունները Շիրակի մարզի օրինակով:

2. Քանակական հետազոտության մեթոդաբանություն

- ✓ **Ընտրանքի գիտական հիմնավորում.** Կիրառվել է **բազմաստիճան շերտավորված (stratified) ընտրանքի մեթոդը:** Գլխավոր համակցությունը (Շիրակի մարզի երիտասարդությունը) տրոհվել է ըստ տիպաբանական հատկանիշների՝ ապահովելով սոցիալ-ժողովրդագրական համամասնությունը (սեռ, տարիքային ենթախմբեր՝ 18-24, 25-30, 31-35, բնակչության վայր):
- ✓ **Ներկայացուցչականություն (Representativeness).** 530 հարցվողից բաղկացած ընտրանքային համակցությունը թույլ է տալիս էմպիրիկ տվյալները պրոյեկտել գլխավոր համակցության վրա: 95% վստահության հավանականությունը և $\pm 4.0\%$ սահմանային սխալը համապատասխանում են սոցիոլոգիական հետազոտությունների միջազգային ակադեմիական ստանդարտներին:
- ✓ **Վիճակագրական մոդելավորում և հիպոթեզների ստուգում.**
 - **Կոռելացիոն վերլուծություն.** Կիրառվել է **Պիրսոնի (r) և Սպիրմենի (rs) գործակիցները**՝ պարզելու համար փոփոխականների միջև կապի սերտությունը (օրինակ՝ կրթական մակարդակի և միգրացիոն պոտենցիալի միջև):
 - **Ռեգրեսիոն անալիզ.** Կառուցվել է բազմագործոն ռեգրեսիոն մոդել, որը թույլ է տալիս կանխատեսել միգրացիոն մտադրության հավանականությունը՝ կախված անկախ փոփոխականների (եկամուտ, զբաղվածություն, ընտանեկան կարգավիճակ) արժեքների փոփոխությունից:
 - **Գործոնային վերլուծություն (Factor Analysis).** Կիրառվել է միգրացիայի դրդապատճառների բազմագանությունը առավել ընդհանրական, լատենտային գործոնների բերելու և դրանց ազդեցության կշիռը գնահատելու համար:

3. Որակական հետազոտության ռազմավարությունը և գործիքակազմը: Որակական մեթոդների կիրառումը սույն հետազոտության մեջ նպատակաուղղված է երիտասարդների միգրացիոն վարքագծի լատենտային (թաքնված) շերտերի բացահայտմանը և սուբյեկտիվ իմաստների մեկնաբանությանը:

- ✓ **Խորքային հարցազրույցներ և փորձագիտական հարցումներ.** Կիրառվել է **կիսակառուցվածքային (semi-structured) հարցազրույցների** մեթոդը: Փորձագիտական հանրույթի ընտրությունը կատարվել է «նպատակային ընտրանքի» սկզբունքով՝ ներգրավելով միգրացիայի ոլորտում քաղաքականություն մշակողներին, ոլորտային սոցիոլոգներին և Շիրակի մարզի տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչներին:

Սա հնարավորություն է տվել իրականացնելու **կոնտենտ-վերլուծություն**՝ վեր հանելով միգրացիոն քաղաքականության ինստիտուցիոնալ բացթողումները և երիտասարդության սոցիալականացման ռիսկերը:

- ✓ **Տոկուս-խմբային քննարկումներ.** Այս մեթոդը ծառայել է որպես **Ֆենոմենոլոգիական վերլուծության** գործիք: Խմբային դինամիկայի միջոցով վերլուծվել են երիտասարդների «կոլեկտիվ պատկերացումները» (ըստ Է. Դյուրկհեյմի): Հատուկ ուշադրություն է դարձվել միգրացիոն փորձառության հոգեւոցիալական ասպեկտներին՝ օգտագործելով **նարաստիվ վերլուծության** տարրեր, ինչը թույլ է տվել հասկանալ, թե ինչպես է միգրացիան վերափոխում անհատի արժեքային կողմնորոշումները և էթնո-մշակութային ինքնությունը:

4. Տվյալների համակարգչային մշակում և վերլուծական մոդելավորում: Էմպիրիկ տվյալների մշակման փուլում ապահովվել է ստացված արդյունքների մաքրումը, կոդավորումը և մուտքագրումը **SPSS (Statistical Package for the Social Sciences, 25.0 version)** վիճակագրական փաթեթի միջոցով:

- ✓ **Բազմագործոն վերլուծություն (Multivariate Analysis).** Ծրագրային գործիքակազմը կիրառվել է ոչ միայն նկարագրական վիճակագրության (հաճախականություններ, միջին թվաբանական), այլև **հիպոթեզների վիճակագրական ստուգման** համար (T-test, Chi-square):
- ✓ **Տիպաբանական վերլուծություն.** SPSS համակարգի իջոցով իրականացվել է հարցվողների **կլաստերային վերլուծություն**, ինչը թույլ է տվել առանձնացնել երիտասարդ միգրանտների տարբեր տիպեր՝ ըստ նրանց մոտիվացիոն դաշտի և սոցիալական կայացման հեռանկարների:

5. Փաստաթղթերի երկրորդային վերլուծություն: Հետազոտության հիմնավորվածությունը մեծացնելու նպատակով իրականացվել է **փաստաթղթերի համադրական վերլուծություն:**

- ✓ **Իրավական-նորմատիվային հենք.** Վերլուծվել է ՀՀ օրենսդրական դաշտը, մասնավորապես՝ միգրացիոն ռազմավարությունները և երիտասարդությանն ուղղված պետական ծրագրերը՝ դրանց համապատասխանությունը միջազգային ստանդարտներին (IOM, ILO) գնահատելու համար:
- ✓ **Վիճակագրական համադրում.** ՀՀ Վիճակագրական կոմիտեի և միջազգային վիճակագրական կազմակերպությունների զեկույցների տվյալները ենթարկվել են **դիախորոնիկ (Ժամանակագրական) վերլուծության**, ինչը թույլ է տվել բացահայտել Շիրակի մարզի միգրացիոն հոսքերի դինամիկան և միտումները վերջին տասնամյակում:

Մեթոդաբանական այսպիսի բազմաշերտությունը և որակական ու քանակական գործիքների **սինթեզտիկ կիրառումը** հնարավորություն են տվել հետազոտությանը հասնելու էպիստեմոլոգիական ամբողջականության: Այն թույլ է տվել դուրս գալ երևույթների պարզ արձանագրումից և իրականացնել Շիրակի մարզի երիտասարդության միգրացիոն վարքագծի **դետերմինացիոն (պատճառահետևանքային) խորքային վերլուծություն**՝ գիտականորեն հիմնավորելով

միգրացիայի դերը անձի սոցիալ-մասնագիտական տրանսֆորմացիայի գործընթացում:

Ատենախոսական հետազոտության գիտական նորույթը: Հետազոտության գիտական նորույթը կայանում է աշխատանքային միգրացիայի՝ որպես երիտասարդության սոցիալ-մասնագիտական կայացման գործոնի համալիր սոցիոլոգիական իմաստավորման և Շիրակի մարզի օրինակով դրա յուրահատկությունների բացահայտման մեջ:

Գիտական նորույթ հանդիսացող հիմնական արդյունքներն են.

- ✓ **Տեսական-հայեցակարգային նորույթ.** Աշխատանքային միգրացիան առաջին անգամ տեսականորեն սահմանվել է ոչ թե որպես լոկ աշխատուժի տեղաշարժ, այլ որպես **երիտասարդի սոցիալականացման «այլընտրանքային միջավայր»**, որն ապահովում է անձի մասնագիտական վերակողմնորոշումը և սոցիալական ինքնահաստատումը տեղային ոչ բարենպաստ պայմաններում:
- ✓ **Միգրացիոն մոտիվացիայի բազմագործոն մոդելավորում.** Բացահայտվել է Շիրակի մարզի երիտասարդության միգրացիոն վարքագծի **դետերմինանտների կառուցվածքը**, որտեղ տնտեսական դրդապատճառներից զատ, որպես առանցքային գործոններ հանդես են գալիս սոցիալական անվտանգության դեֆիցիտը, «սոցիալական վերելակի» բացակայությունը և մասնագիտական ինքնիրացման սահմանափակ հնարավորությունները:
- ✓ **Սոցիալ-ժողովրդագրական տրանսֆորմացիաների բացահայտում.** Էմպիրիկ տվյալների հիման վրա ապացուցվել է, որ երիտասարդների տևական աշխատանքային միգրացիան հանգեցնում է **ընտանիքի ավանդական մոդելի ձևափոխմանը**, դերային գործառույթների վերաբաշխմանը և միջսերնդային հարաբերությունների օտարմանը, ինչը Շիրակի մարզի համար ստանում է սոցիոմշակութային ճգնաժամի բնույթ:
- ✓ **«Ուղեղների արտահոսքի» նոր որակական բնութագիր.** Հիմնավորվել է, որ արդի փուլում Շիրակի մարզից միգրացիան կրում է **ինտելեկտուալ-որակավորված բնույթ**, որտեղ բարձրագույն կրթություն ունեցող երիտասարդները միգրացիան դիտարկում են որպես սեփական մարդկային կապիտալի իրացման միակ արդյունավետ միջոց՝ հանգեցնելով մարզի սոցիալական կառուցվածքի դեգրադացմանը:
- ✓ **Ռեադմիսիայի և վերաինտեգրման սոցիոլոգիական գնահատում.** Հետազոտվել է ռեադմիսիայի ենթարկված երիտասարդների վերասոցիալականացման գործընթացը բացահայտելով **«կրկնակի օտարման» ֆենոմենը**, երբ վերադարձող միգրանտը բախվում է ինչպես տնտեսական, այնպես էլ սոցիալ-հոգեբանական անհարմարվողականության խնդրին:
- ✓ **Քաղաքականության մշակման մեթոդական առաջարկներ.** Մշակվել է երիտասարդական միգրացիայի կառավարման **համակարգային մոդել**, որը հիմնված է ոչ թե արգելողական մեխանիզմների, այլ մարզային մակարդակում երիտասարդների սոցիալական սուբյեկտայնության բարձրացման և «շրջանաձև միգրացիայի» (circular migration) հնարավորությունների ստեղծման վրա:

Հետազոտության նորույթն ամբողջանում է նրանով, որ աշխատանքային միգրացիան դիտարկվում է որպես **Շիրակի մարզի սոցիալական դինամիկայի կենտրոնական առանցք**, որը կանխորոշում է տարածաշրջանի երիտասարդության սոցիալական դիմագիծը և զարգացման հեռանկարները 21-րդ դարի մարտահրավերների համատեքստում:

Պաշտպանության ներկայացվող դրույթները: Ատենախոսության հիմնական դրույթները հետևյալն են.

1.Միգրացիոն վարքագծի սոցիալ-հայեցակարգային բնույթը. Երիտասարդների աշխատանքային միգրացիան արդի փուլում հանդիսանում է ոչ միայն տնտեսական անհրաժեշտություն, այլև **սոցիալական ինքնահաստատման ռազմավարություն**: Այն պաշտպանական մեխանիզմ է տեղային սոցիալ-տնտեսական անոմիայի պայմաններում, որը թույլ է տալիս երիտասարդին հաղթահարել «սոցիալական մարզինալացումը» և ձևավորել նոր որակի սոցիալ-մասնագիտական ինքնություն:

2.Միգրացիոն դրդապատճառների գործոնային կառուցվածքը. Շիրակի մարզի երիտասարդության միգրացիոն ներուժը պայմանավորված է կառուցվածքային անհամամասնություններով, մասնավորապես՝ կրթական համակարգի առաջարկի և աշխատաշուկայի պահանջարկի միջև առկա խորը խզմամբ: Հիմնավորվում է այն թեզը, որ միգրացիոն որոշումը հաճախ պայմանավորված է ոչ թե **նյութական ծայրահեղ անապահովությամբ**, այլ «հարաբերական դեպրիվացիայի» զգացմամբ՝ հայրենիքում սեփական մասնագիտական ներուժի իրացման հեռանկարի բացակայությամբ:

3.Միգրացիան որպես սոցիալական կապիտալի կուտակման միջոց. Աշխատանքային միգրացիայի փորձառությունը երիտասարդների համար հանդիսանում է **սոցիալական կապիտալի տրանսֆորմացիայի գործիք**: Արտերկրում ձեռք բերված նորմերը, աշխատանքային էթիկան և միջմշակութային հաղորդակցման հմտությունները ձևավորում են «միգրացիոն կոմպետենտություն», որը վերադարձի պարագայում կարող է դառնալ ներքին զարգացման ռեսուրս, սակայն պատշաճ պետական քաղաքականության բացակայության դեպքում հանգեցնում է կրկնակի միգրացիայի:

4. Ընտանիքի ինստիտուտի և արժեքային համակարգի փոխակերպումը. Տևական աշխատանքային միգրացիան հանգեցնում է Շիրակի մարզին բնորոշ **ավանդական նահապետական ընտանիքի մոդելի երոզիային**: Պաշտպանվում է այն դրույթը, որ միգրացիոն հոսքերը նպաստում են ընտանեկան դերերի վերաբաշխմանը (դիստանցիոն հայրություն/մայրություն), ինչը երկարաժամկետ կտրվածքով վտանգում է սոցիալականացման բնականոն ընթացքը և հանգեցնում միջսերնդային կապերի թուլացմանը:

5.Միջազգային ինտեգրման և ինքնության հիմնախնդիրը. Արդի աշխարհաքաղաքական տեղաշարժերի պայմաններում (ներառյալ ԵԱՏՄ շրջանակներում աշխատուժի ազատ տեղաշարժը) երիտասարդ միգրանտների շրջանում ձևավորվում է **«տրանսնացիոնալ (անդրազգային) ինքնություն»**: Սա

ենթադրում է երկակի սոցիալական ներգրավվածություն, որտեղ երիտասարդը միաժամանակ գործում է երկու կամ ավելի հասարակական-մշակութային տիրույթներում, ինչը պահանջում է պետական աջակցության նոր ցանցային մոդելների ներդրում:

6. Միգրացիոն քաղաքականության օպտիմալացման անհրաժեշտությունը. ՀՀ միգրացիոն քաղաքականությունը պետք է տրանսֆորմացվի՝ վարչական-վերահսկողական մոտեցումից դեպի **մարդակենտրոն և զարգացմանն ուղղված ռազմավարություն:** Ապացուցվում է, որ Շիրակի մարզի համար առաջնային է «շրջանաձև միգրացիայի» խթանումը և միգրանտների կողմից բերվող սոցիալական ու ֆինանսական ռեմիտենսների (դրամական փոխանցումների) ներդրումը տեղական ձեռնարկատիրության մեջ՝ որպես արտագաղթը կասեցնող գործոն:

Ատենախոսական հետազոտության արդյունքների տեսական և գործնական նշանակությունը: Հետազոտության **տեսական նշանակությունը** կայանում է նրանում, որ դրա արդյունքները հարստացնում են միգրացիայի սոցիոլոգիայի և երիտասարդության սոցիոլոգիայի հայեցակարգային ապարատը:

- **Տեսական նշանակությունը.**
 - ✓ Հետազոտությունը տեսական հիմքեր է ստեղծում աշխատանքային միգրացիան դիտարկելու որպես **երիտասարդության սոցիալականացման ինստիտուցիոնալ գործընթաց**, ինչը թույլ է տալիս վերանայել միգրացիայի դասական գուտ տնտեսագիտական մեկնաբանությունները:
 - ✓ Մշակված մեթոդաբանական մոտեցումները հնարավորություն են տալիս խորությամբ ուսումնասիրել միգրացիոն փորձառության և անձի սոցիալ-մասնագիտական ինքնության փոխակերպման միջև առկա պատճառահետևանքային կապերը:
 - ✓ Աշխատանքում ներկայացված «տրանսնացիոնալ ինքնության» և «կրկնակի օտարման» հայեցակարգային դրույթները նոր գիտական հենք են հանդիսանում հետխորհրդային տարածաշրջանում միգրացիոն գործընթացների տիպաբանական վերլուծության համար:
- **Գործնական նշանակությունը.**
 - ✓ **Քաղաքականության մշակում.** Հետազոտության արդյունքները և առաջադրված մոդելները կարող են կիրառվել ՀՀ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության կողմից՝ երիտասարդական միգրացիայի կառավարման առավել թիրախային և արդյունավետ ռազմավարություններ մշակելու համար:
 - ✓ **Տարածքային զարգացում.** Շիրակի մարզի վերաբերյալ ստացված էմպիրիկ տվյալները կարող են հիմք հանդիսանալ մարզային զարգացման ծրագրերի համար՝ ուղղված «ուղեղների արտահոսքի» կանխարգելմանը և վերադարձող միգրանտների մասնագիտական ներուժի արդյունավետ օգտագործմանը:
 - ✓ **Կրթական ոլորտ.** Ատենախոսության նյութերը կարող են օգտագործվել բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում «Միգրացիայի

սոցիոլոգիա», «Երիտասարդության սոցիոլոգիա» և «Սոցիալական աշխատանքի մեթոդաբանություն» դասընթացների շրջանակներում՝ որպես ուսումնամեթոդական բազա:

- ✓ **Կիրառական սոցիոլոգիա.** Մշակված և փորձարկված հարցարանները, վիճակագրական մոդելները և որակական հետազոտության գործիքակազմը կարող են կիրառվել այլ հետազոտական կենտրոնների կողմից՝ ՀՀ տարբեր մարզերում նմանատիպ սոցիոլոգիական ուսումնասիրություններ իրականացնելիս:
- ✓ **Սոցիալական աջակցություն.** Ատենախոսության մեջ տրված գործնական առաջարկությունները կարող են օգտագործվել հասարակական կազմակերպությունների կողմից՝ աշխատանքային միգրանտների և նրանց ընտանիքների անդամների համար վերաինտեգրման և սոցիալ-հոգեբանական աջակցության ծրագրեր կազմելիս:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը: Հետազոտության հիմնական դրույթները, տեսական եզրահանգումներն ու էմպիրիկ վերլուծության արդյունքները զեկուցվել և քննարկվել են գիտական տարբեր հարթակներում, ինչպես նաև արտացոլվել են հեղինակի կողմից հրատարակված գիտական հոդվածներում:

1.Գիտական հրապարակումներ. Ատենախոսության թեմայով հեղինակի կողմից հրատարակվել են **11 գիտական հոդվածներ և մեկ ուսումնամեթոդական ձեռնարկ**, որոնք լույս են տեսել ՀՀ Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ԲՈԿ) կողմից ընդունելի պարբերականներում և գիտական ժողովածուներում: Հրապարակումներում համապարփակ ձևով ներկայացված են երիտասարդների աշխատանքային միգրացիայի սոցիոլոգիական հիմնահարցերը, Շիրակի մարզի միգրացիոն դինամիկան և միգրացիոն քաղաքականության բարելավման ուղիները:

2.Մասնակցություն գիտաժողովների. Հետազոտության առանցքային հարցադրումները ներկայացվել են միջազգային և հանրապետական գիտաժողովների ու սեմինարների շրջանակներում, մասնավորապես.

- ✓ Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի գիտական ընթերցումների և համաժողովների ժամանակ (Գյումրի):
- ✓ Երիտասարդության հիմնախնդիրներին և սոցիալական տրանսֆորմացիաներին նվիրված գիտական քննարկումների ընթացքում:

3.Ինստիտուցիոնալ քննարկումներ. Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը և պաշտպանության ներկայացվող դրույթները քննարկվել և դրական եզրակացության են արժանացել **ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի** սոցիոլոգիայի բաժնի նիստերում, որտեղ շեշտադրվել է թեմայի արդիականությունը և ստացված տվյալների գիտական հավաստիությունը:

4.Գործնական կիրառություն. Հետազոտության մի շարք արդյունքներ և առաջարկություններ ներկայացվել են Շիրակի մարզի տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և շահագրգիռ հասարակական

կազմակերպություններին՝ երիտասարդների զբաղվածության և միգրացիոն ռիսկերի նվազեցմանն ուղղված ծրագրերում կիրառելու նպատակով:

Ատենախոսության կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, տասներկու ենթագլխից, եզրակացություններից, առաջարկություններից և օգտագործված գրականության ցանկից: Աշխատանքի ընդհանուր ծավալը կազմում է **206 էջ** համակարգչային շարվածք (առանց հավելվածների):

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածությունում հիմնավորված է հետազոտության թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են գիտական մշակվածության աստիճանը, հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, օբյեկտը և առարկան: Շարադրված են հետազոտության տեսամեթոդաբանական հիմքերը, գիտական նորույթը, պաշտպանության ներկայացվող հիմնական դրույթները, ինչպես նաև ստացված արդյունքների տեսական ու գործնական նշանակությունը և փորձարկումը:

ԳԼՈՒԽ Ա. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Առաջին գլխում իրականացված է աշխատանքային միգրացիայի համալիր տեսական-սոցիոլոգիական վերլուծություն՝ դիտարկելով այն որպես գլոբալ և տեղային սոցիալական փոխակերպումների արդյունք:

Ա.1. Աշխատուժի միջազգային միգրացիայի արդի տեսություններն ու հայեցակարգերը: Այս հատվածում գիտական քննության են ենթարկվում միգրացիայի հիմնարար պարադիգմները: Հեղինակը վերլուծում է նեոկլասիկ տեսությունները, որոնք միգրացիան դիտարկում են որպես աշխատավարձերի տարբերության վրա հիմնված ռացիոնալ ընտրություն, և հակադրում է դրանք միգրացիայի նոր տնտեսագիտական տեսությունը (**Օ. Ստարկ**), որտեղ որոշում կայացնող սուբյեկտը ոչ թե անհատն է, այլ տնային տնտեսությունը: Հատուկ շեշտադրվում է համաաշխարհային համակարգերի տեսությունը (**Բ. Վալերշտայն**), որը թույլ է տալիս բացահայտել կապիտալիստական կենտրոնի և պերիֆերիայի միջև առկա անհամամասնությունները՝ որպես միգրացիոն հոսքերի գլխավոր խթան: Տեսական վերլուծությունը հանգում է նրան, որ արդի փուլում միգրացիան պետք է դիտարկել որպես **անդրազգային (transnational)** սոցիալական տարածությունների ձևավորման գործընթաց:

Ա.2. Երիտասարդների միջազգային միգրացիայի էությունը, տեսակները և դրսևորման ձևերը: Ենթագլխում մանրամասնվում է երիտասարդների՝ որպես սոցիալական առանձնահատուկ խմբի միգրացիոն վարքագիծը: Հեղինակը սահմանում է երիտասարդական միգրացիայի էությունը՝ որպես սոցիալականացման և մասնագիտական կայացման յուրահատուկ փուլ: Դասակարգվում են միգրացիայի ձևերը՝ կրթական, աշխատանքային, կամավոր և հարկադիր, բացահայտելով դրանց միջև առկա սերտ փոխկապակցվածությունը: Ապացուցվում է, որ երիտասարդների համար միգրացիան հանդիսանում է «**սոցիալական լաբորատորիա**», որտեղ տեղի է ունենում արժեքային վերակողմնորոշում և նոր սոցիալական հմտությունների

ձեռքբերում, ինչը կանխորոշում է նրանց հետագա կենսագործունեությունը թե՛ ընդունող, թե՛ ուղարկող հասարակություններում:

Ա.3.22 երիտասարդ աշխատանքային միգրանտների սոցիալական և էթնոժողովրդագրական բնութագիրը: Այս հատվածում կատարված է ՀՀ երիտասարդ միգրանտների սոցիալական բնութագրի վերլուծություն: Հեղինակը վեր է հանում այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են տարիքը, կրթական մակարդակը, ընտանեկան կարգավիճակը և էթնո-մշակութային ինքնությունը: Գիտական քննությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանից մեկնող երիտասարդների զգալի մասն ունի բարձրագույն կրթություն, ինչը հանգեցնում է «որակյալ մարդկային կապիտալի դեգրադացիայի» հայրենիքում: Վերլուծվում է նաև միգրացիայի ազդեցությունը էթնիկ ինքնագիտակցության վրա, որտեղ արտերկրում գտնվելը հաճախ հանգեցնում է ազգային ինքնության վերաիմաստավորման կամ «մշակութային երկվության» ձևավորման:

Ա.4.22 արտաքին միգրացիայի վերաբերյալ օրենսդրական դաշտի յուրահատկությունների և վիճակագրական տվյալների վերլուծությունը: Ենթազխում իրականացված է ՀՀ միգրացիոն օրենսդրության և պաշտոնական վիճակագրության քննադատական վերլուծություն: Հեղինակը քննարկում է ՀՀ միջազգային պարտավորությունները, ռեադմիսիայի համաձայնագրերը և ներպետական իրավական ակտերը մատնանշելով դրանցում առկա բացթողումները երիտասարդների շահերի պաշտպանության տեսանկյունից: Վիճակագրական տվյալների վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել 2021-2024 թթ. միգրացիոն հոսքերի դինամիկան, որտեղ նկատվում է աշխատանքային միգրացիայի երիտասարդացման և տևողության երկարաձգման միտում, ինչը լուրջ մտահոգությունների տեղիք է տալիս երկրի ժողովրդագրական անվտանգության համատեքստում:

Առաջին գլխի հետազոտությունը հիմք է հանդիսանում աշխատանքային միգրացիան ընկալելու որպես բազմաշերտ սոցիալական գործընթաց, որի իրավական և վիճակագրական պատկերը ՀՀ-ում պահանջում է հայեցակարգային վերանայում՝ հաշվի առնելով երիտասարդների սոցիալական կայացման հրամայականը:

ԳԼՈՒԽ Բ. ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այս գլխում ներկայացված է Շիրակի մարզի երիտասարդների աշխատանքային միգրացիայի սոցիոլոգիական հետազոտության գիտական-գործնական սխեման: Հեղինակը հիմնավորում է ընտրված գործիքակազմի համապատասխանությունը հետազոտության նպատակին:

Բ.1.Սոցիոլոգիական հետազոտության ծրագրի կառուցվածքը և ընտրահատվածի սկզբունքները: Այս ենթազխում մանրամասնվում է հետազոտության մեթոդաբանական և մեթոդական հատվածը: Հեղինակը ձևակերպում է հետազոտության հիմնախնդիրը, վարկածները և իրականացնում է հիմնական հասկացությունների **ինտերպրետացիա և օպերացիոնալիզացիա:** Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում ընտրանքի ձևավորմանը. կիրառվել է **բազմաստիճան**

շերտավորված (stratified) ընտրանքի մեթոդը, որտեղ որպես շերտավորման հիմք ընդունվել են հարցվողների բնակության վայրը (քաղաք/գյուղ), սեռը և տարիքը: Ներկայացված է **530 հարցվողից** բաղկացած ընտրանքային համակցության ներկայացուցչականության (representativeness) գիտական հիմնավորումը, որն ապահովում է ստացված տվյալների բարձր հավաստիություն:

Բ.2. Կոռելացիոն և ռեգրեսիոն մեթոդների կիրառման տեսական և կիրառական առանձնահատկությունները, վերլուծությունը: Ենթազույգում նվիրված է էմպիրիկ տվյալների մաթեմատիկական-վիճակագրական վերլուծության մեթոդաբանությանը: Հեղինակը հիմնավորում է կոռելացիոն վերլուծության անհրաժեշտությունը՝ փոփոխականների միջև առկա կապերի սերտությունը որոշելու համար (օրինակ՝ կրթական մակարդակի և միգրացիոն պոտենցիալի միջև): Գիտական քննության է ենթարկվում **ռեգրեսիոն մոդելավորումը**, որը թույլ է տվել կառուցել կանխատեսողական սխեմաներ՝ հիմնվելով երիտասարդների սոցիալ-տնտեսական դրության և նրանց միգրացիոն մտադրությունների դետերմինացիոն կապի վրա: Մա հետազոտությանը հաղորդում է բարձր ճշգրտություն և ապացուցողականություն:

Բ.3. Որակական հետազոտության մեթոդաբանությունը: Այստեղ հեղինակը ներկայացնում է որակական մեթոդների՝ **խորքային հարցազրույցների և ֆոկուս-խմբային քննարկումների** կիրառման նպատակահարմարությունը: Հիմնավորվում է, որ որակական մոտեցումը հնարավորություն է տալիս վերծանել երիտասարդների միգրացիոն վարքագծի սուբյեկտիվ դրդապատճառները, արժեքային ընկալումներն ու հոգեբանական արգելքները, որոնք քանակական հարցումների դեպքում կարող են մնալ լատենտային (թաքնված): Նկարագրված է փորձագիտական հանրային ընտրության կարգը և հարցազրույցների ուղեցույցների մշակման սկզբունքները:

Բ.4. Տեղեկատվության հավաքագրումն ու մշակումը: Ենթազույգում ներկայացված է հետազոտության դաշտային փուլի կազմակերպման տեխնոլոգիան և ստացված առաջնային տեղեկատվության մշակման գործընթացը: Հեղինակը մանրամասնում է **SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)** վիճակագրական փաթեթի կիրառումը տվյալների մուտքագրման, գտման և բազմագործոն վերլուծության փուլերում: Նկարագրված են նաև էթիկական նորմերի պահպանման և տվյալների անանունության ապահովման մեխանիզմները, որոնք երաշխավորում են հետազոտական գործընթացի օբյեկտիվությունն ու գիտական պատշաճությունը:

Երկրորդ գլխի մեթոդաբանական հարուստ զինանոցը և քանակական ու որակական մեթոդների համադրումը թույլ են տվել ձևավորել ամուր էմպիրիկ հենք, որի վրա կառուցվում է Շիրակի մարզի երիտասարդների միգրացիոն գործընթացների հետագա վերլուծությունը:

ԳԼՈՒԽ Գ. ՄՍՍՅՎԱԾ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Այս գլուխը հանդիսանում է աստենախոսության գործնական-վերլուծական հենքը, որտեղ հեղինակը քանակական և որակական տվյալների համադրման միջոցով վեր է հանում Շիրակի մարզի երիտասարդների միգրացիոն վարքագծի իրական պատկերը:

Գ.1.Պոտենցիալ միգրանտների և միգրացիոն միտվածությունն ունեցող անձանց հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը: Այս ենթագլխում ներկայացված է 530 հարցվածների շրջանում իրականացված քանակական հարցման տվյալների համակողմանի մեկնաբանությունը: Հեղինակը վերլուծում է միգրացիոն տրամադրությունների աստիճանը՝ ըստ տարիքային ենթախմբերի և բնակավայրի տիպի: Գիտական քննությունը ցույց է տալիս, որ երիտասարդների շրջանում գերակշռում են աշխատանքային նպատակով մեկնելու մտադրությունները, որոնք պայմանավորված են ոչ միայն ցածր եկամուտներով, այլև հայրենիքում մասնագիտական առաջընթացի սահմանափակ հնարավորություններով: Հեղինակը կիրառում է վիճակագրական գործիքներ՝ ապացուցելու համար կապը սոցիալական անվտանգության զգացումի և միգրացիոն պոտենցիալի միջև:

Գ.2.Որակական հետազոտության և փորձագետների հարցման արդյունքների ներկայացումը: Այստեղ հեղինակն անցում է կատարում որակական տվյալների ներկայացմանը՝ հիմնավորելով դրանց դերը քանակական տվյալների «իմաստավորման» գործում: Ներկայացվում են փորձագիտական հարցումների հիմնական ուղղությունները, որոնք վերաբերում են միգրացիոն քաղաքականության արդյունավետությանը, ռեադմիսիայի ենթարկվածների խնդիրներին և երիտասարդների սոցիալական ներուժի կորստին: Այս հատվածը ծառայում է որպես նախաբան հետագա խորքային վերլուծության համար՝ ընդգծելով փորձագիտական գնահատականների նշանակությունը պետական ռազմավարությունների մշակման գործում:

Գ.3.Փորձագիտական հետազոտության վերլուծությունը: Ենթագլխում իրականացված է փորձագետների հետ անցկացված խորքային հարցազրույցների կոնտենտ-վերլուծություն: Հեղինակը խմբավորում է փորձագիտական կարծիքները մի քանի առանցքային թեմաների շուրջ. ա) աշխատաշուկայի և կրթական համակարգի խզումը, բ) միգրացիոն օրենսդրության կիրառական բացերը, գ) երիտասարդ միգրանտների վերաինտեգրման սոցիալ-հոգեբանական արգելքները: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ փորձագետները միգրացիան դիտարկում են որպես համակարգային ճգնաժամի արտացոլում, որը պահանջում է միջգերատեսչական համակարգված մոտեցում և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ակտիվ ներգրավում:

Գ.4.Ֆոկուս խմբային քննարկման արդյունքների վերլուծությունը: Այս ենթագլխում ամփոփված են երիտասարդների հետ անցկացված ֆոկուս-խմբային քննարկումների արդյունքները: Հեղինակը վեր է հանում երիտասարդների «կենսական աշխարհը» (Lebenswelt)՝ վերլուծելով նրանց վախերը, սպասումներն ու արժեքային կողմնորոշումները: Քննարկումները բացահայտում են, որ միգրացիոն փորձառությունը երիտասարդների գիտակցության մեջ ասոցացվում է «փրկության» և «ինքնահաստատման» հետ, մինչդեռ վերադարձը հաճախ ընկալվում է որպես անձնական ձախողում: Հեղինակը նկարագրում է նաև խմբային դինամիկայի ընթացքում ի հայտ եկած «տրանսնացիոնալ կապվածության» դրսևորումները, որտեղ երիտասարդները, գտնվելով Շիրակի մարզում, մտովի և սոցիալական ցանցերի միջոցով արդեն իսկ ինտեգրված են այլ երկրների սոցիալական միջավայրին:

Երրորդ գլխի արդյունքները փաստում են, որ Շիրակի մարզի երիտասարդների միգրացիոն վարքագիծը բազմազործոնային երևույթ է, որտեղ սոցիալ-հոգեբանական և արժեքային դրդապատճառները հաճախ ավելի վճռորոշ են, քան զուտ տնտեսական գործոնները: Ստացված տվյալները հիմք են հանդիսանում ատենախոսության եզրափակիչ առաջարկությունների համար:

Ատենախոսության եզրակացությունը: Իրականացված համալիր հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը թույլ է տալիս ձևակերպել հետևյալ հիմնարար եզրահանգումները.

1.Միգրացիան որպես սոցիալական տրանսֆորմացիայի և անձի վերակերտման գործոն. Տեսական և էմպիրիկ տվյալների համադրումը թույլ է տալիս փաստել, որ երիտասարդների աշխատանքային միգրացիան Շիրակի մարզում վերաճել է զուտ տնտեսական երևույթից՝ վերածվելով **սոցիալականացման այլընտրանքային ինստիտուտի:** Այն հանդես է գալիս որպես անձի սոցիալական ինքնահաստատման ռազմավարություն, որի միջոցով երիտասարդները հաղթահարում են հայրենիքում առկա կառուցվածքային «սոցիալական փակուղիները»: Արդյունքում ձևավորվում է որակապես նոր արժեքային համակարգ և **անդրազգային սոցիալական ինքնություն,** որն իր ինստիտուցիոնալ նորմերով և մասնագիտական հավակնություններով հաճախ հակասության մեջ է մտնում տեղային ավանդական կառուցվածքների ու մշակութային կաղապարների հետ:

2.Միգրացիոն դրդապատճառների կառուցվածքային անհամամասնությունը և հարաբերական դեպրիվացիան. Հետազոտությամբ հիմնավորվեց, որ Շիրակի մարզի երիտասարդության միգրացիոն վարքագիծը դետերմինացված է ոչ այնքան բացարձակ աղքատությամբ, որքան **հարաբերական դեպրիվացիայի** զգացումով և սոցիալական սպասումների անհամապատասխանությամբ: Գիտականորեն ապացուցվեց, որ կրթական համակարգի առաջարկի և աշխատաշուկայի իրական պահանջարկի միջև առկա ինստիտուցիոնալ խզումը հանգեցնում է **«մարդկային կապիտալի օտարման»:** Բարձր որակավորում ունեցող երիտասարդների համար միգրացիան վերածվում է սեփական ներուժի իրացման և մասնագիտական մարզինալացումից խուսափելու միակ արդյունավետ հարթակի՝ խորացնելով տարածաշրջանի ինտելեկտուալ դեգրադացիայի ռիսկերը:

3.Ընտանիքի ինստիտուտի ֆունկցիոնալ էրոզիան և անդրազգային դերային փոփոխությունները. Էմպիրիկ վերլուծությունը հաստատեց, որ տևական աշխատանքային միգրացիան հանգեցնում է Շիրակի մարզի ընտանեկան համակարգի **արմատական դեֆորմացիայի:** Արձանագրվում է անցում ավանդական նահապետական մոդելից դեպի «**տրանսնացիոնալ (անդրազգային) ընտանիքների**», որտեղ դիստանցիոն հաղորդակցությունը փոխարինում է անմիջական սոցիալական փոխազդեցությանը: Այս վերափոխումը հանգեցնում է ընտանիքի սոցիալականացնող գործառույթի թուլացման, միջսերնդային կապերի խզման և երեխաների շրջանում սոցիալ-հոգեբանական օտարման, ինչը երկարաժամկետ հեռանկարում սպառնում է տարածաշրջանի սոցիալ-ժողովրդագրական անվտանգությանը:

4.Ռեադմիսիայի ինստիտուցիոնալ անբավարարությունը և «կրկնակի մարզինալացման» ֆենոմենը. Փորձագիտական գնահատականների և որակական տվյալների համալիր վերլուծությունը բացահայտեց, որ ՀՀ-ում գործող վերաինտեգրման մեխանիզմները գուրկ են համակարգային ամբողջականությունից և կրում են **սեզմենտար (հատվածական) բնույթ**: Հիմնավորվեց, որ վերադարձող երիտասարդները բախվում են «կրկնակի մարզինալացման» ճգնաժամին, երբ հայրենի աշխատաշուկայում և սոցիալական միջավայրում ինստիտուցիոնալ հենարանների բացակայությունը հանգեցնում է սոցիալական օտարման: Մա ձևավորում է «միգրացիոն փակ շղթա», որտեղ անհաջող վերաինտեգրումը դառնում է կրկնակի միգրացիայի հիմնական գեներատորը՝ վերածելով վերադարձը լոկ ժամանակավոր դադարի:

5.Տրանսնացիոնալ սոցիալական տարածությունների ձևավորումը և ցանցային ինքնությունը. Ապացուցվեց, որ թվային հաղորդակցության տեխնոլոգիաների պայմաններում երիտասարդ միգրանտների շրջանում ձևավորվում է **անդրազգային (տրանսնացիոնալ) ինքնություն**, որը վերացնում է սոցիալական գործունեության աշխարհագրական սահմանները: Նրանք, ֆիզիկապես գտնվելով արտերկրում, պահպանում են ինտենսիվ ներգրավվածությունը Շիրակի մարզի սոցիալական և տնտեսական դաշտում՝ ստեղծելով «վիրտուալ ներկայության» էֆեկտ: Այս իրողությունը հրամայական է դարձնում պետական քաղաքականության պարադիգմալ փոփոխությունը՝ անցում կատարելով վարչական վերահսկողությունից դեպի սփյուռքի և միգրանտների հետ աշխատանքի **ցանցային-կոմունիկատիվ մոդելների**, որոնք հաշվի են առնում անդրազգային սոցիալական կապիտալի ներուժը:

6.Միգրացիոն կառավարման պարադիգմալ անցումը խթանողական տեխնոլոգիաներին. Հետազոտությունը հանգեց այն ֆունդամենտալ եզրակացության, որ Շիրակի մարզում միգրացիոն հոսքերի կառավարման արդյունավետությունը պայմանավորված է արգելողական-պատժիչ մեթոդներից հրաժարմամբ և **խթանողական սոցիալական տեխնոլոգիաների** ներդրմամբ: Գիտականորեն հիմնավորվեց **շրջանաձև (circular) միգրացիայի** մեխանիզմների զարգացման անհրաժեշտությունը, որը հնարավորություն կտա երիտասարդների կողմից արտերկրում կուտակված սոցիալական, մասնագիտական և ֆինանսական կապիտալը հետադարձ տրանսֆերտների տեսքով ներարկել մարզի տնտեսական համակարգ: Մա ենթադրում է միգրացիայի դիտարկում ոչ թե որպես կորուստ, այլ որպես զարգացման դինամիկ ռեսուրս՝ համապատասխան ինստիտուցիոնալ երաշխիքների առկայության դեպքում:

Իրականացված հետազոտության արդյունքները թույլ են տալիս փաստել, որ Շիրակի մարզի երիտասարդության աշխատանքային միգրացիան ներկայումս վերաճել է սովորական ժողովրդագրական շարժից՝ վերածվելով **տարածաշրջանի սոցիալական կառուցվածքը ձևավորող և փոխակերպող առանցքային գործոնի**: Այն հանդես է գալիս որպես հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները ներթափանցող համակարգային իրողություն, որը կանխորոշում է մարզի սոցիալ-տնտեսական դինամիկան և արժեքային լանդշաֆտը: Գիտականորեն հիմնավորվեց, որ համալիր սոցիալական ռազմավարությունների և մասնագիտական ինքնաիրացման ինստիտուցիոնալ

երաշխիքների բացակայության պայմաններում միգրացիան կպահպանի իր **էկզիստենցիալ բնույթը**, մնալով որպես երիտասարդության սոցիալական էներգիայի և մարդկային կապիտալի արտահոսքի հիմնական ուղի: Հետևաբար, միգրացիոն գործընթացների կառավարման արդյունավետությունը պահանջում է հայեցակարգային անցում դեպի երիտասարդության սոցիալական ներուժի պահպանմանն ու վերարտադրմանն ուղղված **ներառական զարգացման մոդելների** կիրառում:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում

1. **Շահինյան Ա.**, (2020). Աշխատանքային միգրացիան որպես երիտասարդների հասունացման և կարգավիճակի փոփոխության նախաձեռնություն, Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր», Պրակ Բ, № 2, էջ 152-162:
2. **Շահինյան Ա.**, (2020). Միգրացիայի դերը երիտասարդների զարգացման գործում (Շիրակի մարզի օրինակով), Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր», Պրակ Բ, № 2, էջ 164-175:
3. **Շահինյան Ա.**, (2021). Աշխատանքային միգրացիան ծագման և նպատակակետ երկրներում. դրական և բացասական կողմերը, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. Հումանիտար գիտություններ», № 2 (40), էջ 66-82:
4. **Շահինյան Ա.**, (2022). Սեզոնային միգրացիա. հետադարձ ձևերը ՀՀ-ում, Արցախի պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. Հասարակական գիտություններ», Պրակ 2, էջ 210-222:
5. **Շահինյան Ա.**, (2022). Աշխատանքային միգրացիա. ռեցիպիենտ և դոնոր երկրների համար դրական և բացասական կողմերը, Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. Հումանիտար և հասարակական գիտություններ», № 2, էջ 353-365:
6. **Shahinyan A., Mkrtchian V.**, (2023). The study of labor migration causes of the RA within the framework of public opinion analysis, *Alternative Quarterly Academic Journal, Economy and Management*, № 1, pp. 36-43.
7. **Շահինյան Ա.**, (2023). Արտաքին աշխատանքային միգրացիայի պատճառների հարցի շուրջ. հասարակական կարծիքի վերլուծություն, Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. Հումանիտար և հասարակական գիտություններ», № 1, էջ 321-332:
8. **Շահինյան Ա.**, (2023). Աշխատանքային միգրացիայի դերը երկրի զարգացման գործընթացում միգրացիոն տեսությունների վերլուծության համատեքստում, Արցախի պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. Հասարակական գիտություններ», Պրակ 1, էջ 276-289:
9. **Շահինյան Ա.**, (2024). Երիտասարդների աշխատանքային միգրացիայի էական պատճառները և հետևանքները, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր», № 1 (46), էջ 143-159:

10. Շահինյան Ա., (2024). ՀՀ երիտասարդների աշխատանքային գաղթ. փորձագիտական ընկերաբանական ուսումնասիրություն, Հայկազեան հայագիտական հանդես, հատոր 44/1, էջ 41-55:
11. Շահինյան Ա., (2025). Երիտասարդական աշխատանքի ազդեցությունը երիտասարդների հոգեկան առողջության պահպանման և բարելավման գործընթացում, Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր», Պրակ Բ, № 2, էջ 311-323:

Ուսումնասիրողական ձեռնարկ

12. Շահինյան Ա., Աշխատանքային միգրացիան որպես երիտասարդների հասունության և կարգավիճակի փոփոխության նախաձեռնություն. սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն, Երևան, «Լուսակն» հրատ., 2023, 110 էջ:

Шагинян Андраник Тигранович

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ КАК ОПЫТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И СОЦИАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ (НА ПРИМЕРЕ ШИРАКСКОЙ ОБЛАСТИ)

РЕЗЮМЕ

Актуальность темы исследования. В условиях современной глобализации и транснационализации трудовая миграция молодежи превратилась в многослойный социальный феномен, предопределяющий демографическую и социально-экономическую динамику развивающихся обществ. В контексте Республики Армения, и в частности, Ширакской области, данная проблема приобретает особую остроту, так как отток молодежи представляет собой не просто перемещение рабочей силы, но и утрату человеческого капитала и социальной энергии, что непосредственно влияет на перспективы устойчивого развития региона.

Цель и задачи исследования. Основная цель работы заключается в комплексном социологическом анализе причинно-следственных связей трудовой миграции молодежи Ширакской области, выявлении её влияния на социальные структуры и институт семьи, а также в разработке эффективных социальных технологий управления миграционными процессами. Для достижения поставленной цели был проведен критический анализ миграционных теорий, изучено законодательное поле РА и реализовано многоэтапное эмпирическое исследование.

Методологическая основа. Исследование проведено с использованием комбинации количественных и качественных методов (триангуляция). Для сбора эмпирических данных применялся опрос по многоступенчатой стратифицированной выборке (n=530), глубинные интервью с экспертами и фокус-групповые дискуссии среди молодежи. Обработка данных осуществлялась с помощью статистического пакета SPSS с применением корреляционного и регрессионного анализов.

Основные научные результаты и новизна. В ходе исследования были получены результаты, позволяющие сформулировать следующие научные положения:

1. Обосновано, что миграция молодежи в Ширакской области переросла из чисто экономического процесса в специфическую модель альтернативной социализации. Она выступает в роли «социального лифта», посредством которого индивид пытается преодолеть региональные структурные ограничения и «социальные тупики».
2. Выявлена решающая роль «относительной депривации» в формировании миграционных намерений. Доказано, что несоответствие между уровнем образования и предложением на рынке труда ведет к отчуждению качественного человеческого капитала, когда молодежь с высшим образованием рассматривает миграцию как единственный способ избежать профессиональной деградации.
3. Констатирована функциональная эрозия института семьи. Переход от традиционной модели к «транснациональной семье» привел к ролевым изменениям, ослаблению межпоколенческих связей и социально-психологическому отчуждению, что представляет серьезную угрозу морально-психологической устойчивости региона.
4. Выявлен фрагментарный характер государственных программ реадмиссии и реинтеграции. Показано, что отсутствие системной поддержки вызывает у возвращающихся состояние «двойной маргинализации», что стимулирует начало новых миграционных циклов.

Теоретическая и практическая значимость. Теоретическая значимость работы заключается в расширении социологического понимания молодежной миграции как фактора формирования транснациональных социальных пространств. На практике результаты исследования и рекомендации могут быть использованы государственными органами при разработке миграционных стратегий, оптимизации программ молодежной занятости и внедрении эффективных механизмов реинтеграции. Особо подчеркивается необходимость перехода от запретительной политики к стимулированию «циркулярной миграции», позволяющей инвестировать накопленный за рубежом социальный и финансовый капитал во внутреннее развитие области.

Заключение. Трудовая миграция молодежи Ширакской области в настоящее время является ключевым фактором, трансформирующим социальную структуру региона. Исследование подтверждает, что без создания реальных гарантий профессионального и личностного становления молодежи на родине, миграция будет оставаться основным каналом утечки социальной энергии наиболее жизнеспособной части общества.

Shahinyan Andranik Tigran

**LABOR MIGRATION AS AN EXPERIENCE OF PROFESSIONAL AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF YOUTH (ON THE EXAMPLE OF SHIRAK REGION)**

ABSTRACT

Relevance of the Research Topic. In the context of modern globalization and transnationalization, youth labor migration has evolved into a multilayered social phenomenon that predetermines the demographic and socio-economic dynamics of developing societies. Regarding the Republic of Armenia, and specifically the Shirak region, this issue is particularly acute; the outflow of youth represents not merely a movement of labor, but a significant loss of human capital and social energy, directly impacting the prospects for the region's sustainable development.

Research Objective and Tasks. The primary objective of this work is to conduct a comprehensive sociological analysis of the cause-and-effect relationships of youth labor migration in the Shirak region, to identify its impact on social structures and the institution of the family, and to develop effective social technologies for migration management. To achieve this, a critical analysis of migration theories was performed, the legislative framework of the RA was examined, and a multi-stage empirical study was conducted.

Methodological Framework. The research was carried out using a combination of quantitative and qualitative methods (triangulation). Empirical data collection involved a multi-stage stratified sample survey (n=530), in-depth interviews with experts, and focus group discussions among the youth. Data processing was executed via the SPSS statistical package, utilizing correlation and regression analyses.

Key Scientific Results and Novelty. The results obtained during the study allow for the formulation of the following scientific propositions:

1. It is substantiated that youth migration in the Shirak region has transitioned from a purely economic process into a specific model of alternative socialization. It serves as a "social elevator" through which individuals attempt to overcome regional structural constraints and "social dead-ends."
2. The decisive role of "relative deprivation" in the formation of migration intentions was revealed. It is proven that the mismatch between educational attainment and labor market supply leads to the alienation of high-quality human capital, where youth with higher education view migration as the only means to avoid professional degradation.
3. The functional erosion of the institution of the family was established. The transition from a traditional model to a "transnational family" has led to role changes, the weakening of intergenerational ties, and socio-psychological alienation, posing a serious threat to the moral and psychological stability of the region.
4. The fragmented nature of state readmission and reintegration programs was identified. It is demonstrated that the lack of systemic support causes a state of "double marginalization" among returnees, which stimulates the initiation of new migration cycles.

Theoretical and Practical Significance. The theoretical significance of the work lies in expanding the sociological understanding of youth migration as a factor in the formation of transnational social spaces. In practice, the research findings and recommendations can be utilized by state authorities in developing migration strategies, optimizing youth

employment programs, and implementing effective reintegration mechanisms. Particular emphasis is placed on the transition from prohibitive policies to the promotion of "circular migration," allowing for the investment of social and financial capital accumulated abroad into the internal development of the region.

Conclusion. Youth labor migration in the Shirak region is currently a key factor transforming the social structure of the region. The research confirms that without the creation of real guarantees for the professional and personal development of youth at home, migration will continue to be the primary channel for the drain of social energy from the most viable segment of society.